

Руслан
Пиріг,
Віталій
Скальський

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ФЕНОМЕН, КОНЦЕПТ, ХРОНОЛОГІЯ

Вступне слово. Ця глава присвячена кільком ро-

кам в історії України, надзвичайно насиченим подіями, коли постала перша у ХХ ст. українська державність. Спочатку у вигляді автономного утворення, згодом — самостійної держави. Запрацювали соціальні ліфти, сформувався прошарок професійних українських політиків. Виникли українські армія, церква та освіта. Суспільство випробувало чимало варіантів облаштування свого життя — від анархії та демократичної вседозволеності до авторитарного режиму. У 1917-му та кількох наступних роках українці набули болючого, проте повчального досвіду державотворення. Майбутні покоління у своїх домаганнях самостійності отримали історичне підґрунтя та тяглість, так чи інакше апелюючи до подій, потрясінь, звершень 1917–1921 рр.

Сучасні історики називають цей період «Українською революцією». Це явище — складне та багатогранне — впродовж десятиліть перебувало на вістрі політичної та гуманітарної дискусії, і лише нині, підходячи до 100-річчя її верхньої межі, українське суспільство зі значною мірою об'єктивності намагається відповісти на низку важливих питань, що є системотворчими в ціннісній системі координат сучасного українства.

Навряд чи тогочасні події — геть не лінійні за напрямом і змістом — вдасться пояснити звичними термінами. Українська революція — це не тільки і не стільки процес зміни політичних режимів, як трансформації суспільної свідомості. Не кожна зміна влади, не кожне падіння монархії, розпад імперії та проголошення незалежності є революцією. Українська революція є саме революцією, оскільки відбулись якісні зміни у самому суспільстві, самосвідомості та національній ідентичності.

Географічно Українська революція розгорнулася на теренах питомо українських губерній Російської імперії — Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Катеринославської, Таврійської, а також Галичини, Закарпаття та Буковини у складі Австро-Угорщини. Ці землі стали осердям революції, втім українські громади поза цими межами — у Москві, Петрограді, Відні, інших більших

чи менших населених пунктах, де проживала хоча б невелика кількість політично активних українців, — перебували в ідеологічному полі тяжіння української революції та нерідко ставали її дієвою силою. Не була винятком і українська діаспора у США, Канаді та інших державах.

Так, північноамериканські українці організували збір коштів для Української Центральної Ради та надіслали їх до Києва М. Грушевському. У щоденній північноамериканській україномовній газеті «Свобода» регулярно публікували інформацію про події в Україні. Було проведено кілька «Днів України» із залученням американських політиків.

Петроградські українці були серед перших, хто зорганізувався і знайшов шлях до кабінету голови Тимчасового уряду князя Г. Львова з автономістськими вимогами. Зрештою, в усіх губерніях, у військових формуваннях (округах, фронтах, флотах) почали діяти українські організації. У Відні українців об'єднував Союз визволення України, а лідер галицьких українців Є. Петрушевич комфортніше почувався в австрійській столиці, ніж у Києві. Утім, усі були заангажовані в українські справи, в ідею відродження України та її незалежності.

Українська революція, як і будь-яке масштабне історичне явище, має свій часовий простір, початок і кінець, тобто певні хронологічні рамки. Навколо їх визначення уже тривалий час точаться дискусії. За нижню межу переважна більшість дослідників вважає перші числа березня 1917 р. Цьому сприяє історіографічна традиція та справді вибуховий характер розвитку українського життя після падіння царату в Росії. Висловлювалися пропозиції розпочинати відлік революції у 1914 р. — за аналогією з подібними процесами (але без означення їх революцією, а, швидше, становленням державності) серед націй Центрально-Східної Європи — чехів, поляків, хорватів (Я. Грицак). Не позбавлене доречності зауваження про необхідність розмежування революційної доби (як ширшого часового і сутнісного явища) та власне революції, яка може обмежитись і вузькими хронологічними рамками (Я. Калакура).

Значно більше сумнівів існує щодо верхньої межі революції. Коли вона закінчилася: 1920, 1921, 1923 р.? І чи закінчилася взагалі? Визначення 1920 р. кінцем революції закорінене в радянську історіографію. За, власне, компартійною історичною концепцією, саме тоді — «вигнанням» з Криму військ П. Врангеля — закінчилася «громадянська війна в Україні». Далі розпочалося «соціалістичне будівництво».

По багатьох роках повного відкриття джерел вивчення й осмислення тогочасних подій вітчизняними дослідниками в умовах ідеологічної та методологічної свободи розуміння і сутності процесу, його хроно-

логічних меж вагомо змінилося. Нині найпоширенішим є визначення 1921 р. верхньою межею Української революції. Погляд визрів на основі політико-військового підходу до аналізу подій. Історики говорять про дві події, які можуть означати завершення революції. Першою такою подією є Ризький мирний договір між Польщею і радянськими урядами Росії та України 18 березня 1921 р., за яким останній союзник УНР відмовився від офіційної підтримки українських національних урядів. Другою подією є фактичне припинення регулярної збройної боротьби після завершення Другого Зимового походу. Саме у 1921 р. уся Україна потрапила під контроль інших держав та армій. Уряд УНР перестав контролювати бодай якусь частину української території та остаточно опинився в екзилі.

За формально-юридичним підходом можна говорити про завершення революції у 1923 р., коли було ухвалено рішення Ради послів держав Антанти щодо східних кордонів Польщі, тобто — визнання її суверенітету над населеною українцями Східною Галичиною.

Феномен Української революції неможливо описати в рамках статті чи монографії. За останні кілька десятиріч створено величезний масив літератури з історії революції, вийшло кілька бібліографічних покажчиків з багатьма тисячами позицій. Дослідницькі теми з проблематики мають надзвичайно широкий діапазон, і не лише в звичній тріаді — «політика, економіка і культура». По ста роках дистанціювання надзвичайно продуктивними і цікавими стали студії з історії повсякденності, довкілля, гендерної історії, проблем насилля, прикордоння, мікроісторії та багатьох інших нових і новітніх аспектів і наукових напрямів.

Пропоновані тут нариси історії Української революції не претендують на всеохопність і вичерпність, а запрошують до дискусії про надскладні для розуміння, аналізу та систематизації драматичні події, які у столітній ретроспективі виразно екстраполюються на наше не менш складне сьогодення.